

Savo Brelih - raziskovalec zunanjih zajedavcev ptic svetovnega formata in vsestranski zoolog

// Mojca Jernejc Kodrič, Tomi Trilar, Al Vrezec

1: Savo Brelih je z raziskovalne odprave po Etiopiji med drugim prinesel dragocen ornitološki material; od jeseni 1961 do februarja 1962 je bil v Prirodoslovnem muzeju Slovenije predstavljen tudi slovenski javnosti. foto: arhiv Prirodoslovnega muzeja Slovenije

2: Lobanje ibisov (*Threskiornithidae*) iz Brelihove etiopske zbirke ptičjih lobanj foto: Ciril Mlinar – Cic

Raziskave ptic na Slovenskem so imele velikokrat razsežnosti tudi onstran meja sveta ptic. Torej na področja zoologije, ki s pticami niso neposredno povezana, čeprav je povezava z njimi zelo tesna in pravzaprav brez ptic niti ni možna. Nema lokrat so se raziskovalci spoznavanja ptičjega sveta lotili z drugega zornega kota, kot smo ga ornitologi navadno vajeni. Eden takih je bil letos preminuli vsestranski zoolog Savo Brelih, ki je ptice pri nas pionirsko preučeval zlasti s stališča njihovih zunanjih zajedavcev. Bil je sicer izjemen poznavalec slovenskega in balkanskega živalstva, predvsem kuščaric in kač, zunanjih zajedavcev ptic in sesalcev ter hroščev, med tem pa se je v svojih terenskih in kabinetnih raziskavah posvečal tudi pticam. Slovenski znanosti je zapustil izjemne zoološke zbirke, ki jih danes hrani Prirodoslovni muzej Slovenije: okrog 4.000 plazilcev, 35.000 mikroskopskih preparatov zunanjih zajedavcev ptic in sesalcev in 71.680 hroščev, ter tudi prek 200 lobanj ptic. To je življenjski opus, ki ga v današnjem hitrem tempu življenja in prebijanju znanstvenika, tudi muzejskega kustosa, od projekta do projekta ni mogoče preseči.

Njegovo življenje

Savo Brelih se je rodil leta 1927 v Ljubljani. V družini napredno mislečih ljudi je zrastel v pokončnega in zavednega človeka. Med vojno je bil partizan in zato izkusil nacistično taborišče Dachau. Zaradi pokončne drže in

napredne miselnosti mu ni bilo prizaneseno niti po vojno prisilno bivanje na Golem otoku. Po gimnazijski maturi leta 1943 je vpisal študij na Matematično prirodoslovni fakulteti, ki ga je uspešno absolviral, vendar ni diplomiral. Od oktobra 1947 do decembra 1948 je brezplačno, za tri ure na dan, kot entomolog delal v Prirodoslovnem muzeju v Ljubljani (danes Prirodoslovni muzej Slovenije). Tukaj se je septembra 1949 zaposlil, sprva honorarno pod nadzorom kustosa dr. Alfonsa Gspana, potem honorarno kot entomolog in nazadnje kot višji referent – vodja Kustodiata za entomologijo. Na tem delovnem mestu se je junija 1976 upokojil. Še istega leta je ponovno zaprosil za službo v Prirodoslovnem muzeju Slovenije, ker je imel kot udeleženelec v NOB možnost redne zaposlitve tudi po upokojitvi, in jo 1. septembra tudi dobil kot »višji referent – kustos – upokojeni borec«. Po upokojitvi je ostal aktiven zlasti na področju raziskav hroščev, jih prepariral, uvrščal v zbirko in jo preurejal praktično do zadnjega dne, 2. marca 2012.

Brelihovi etiopski preparati ptic

Njegovo obširno zoološko znanje in delovanje je segalo tudi na področje ornitologije in mamologije, torej raziskav ptic in sesalcev. Večino terenskih raziskav je opravil na območju nekdanje Jugoslavije, leta 1961 pa se je udeležil slovenske biološke odprave v Etiopijo, kjer je raziskoval zunanje zajedavce ptic. Na tej odpravi je po-

3

4

5

Savo Brelih Janez Gregori
**REDKE IN OGROŽENE
ŽIVALSKES VRSTE V SLOVENIJI**

leg zunanjih zajedavcev zbral tudi veliko ptic, ki jih je od jeseni 1961 do februarja 1962 predstavil javnosti na razstavi »Slovenska odprava v Etiopiji leta 1960–1961« v Prirodoslovnem muzeju Slovenije. S primerki ptic iz Etiopije je znatno obogatil tudi ornitološko zbirko Prirodoslovnega muzeja Slovenije, ki hrani ornitološki material z le nekaj znanstvenih odprav po svetu. Žal je v kasnejših letih kar nekaj Brelihovih etiopskih preparatov ptic propadlo, ohranila pa se je bogata zbirka ptičjih lobanj, ki jim je Brelih posvečal posebno pozornost. V ornitološki zbirki Prirodoslovnega muzeja Slovenije predstavljajo lobanje ptic, ki jih je zbral in uredil Savo Brelih, največji del tovrstnega gradiva, ki lahko služi kot pomembna referenčna zbirka. Poleg etiopskih ptic je zbirki lobanj Brelih dodal še lobanje večine naših ptic.

Preparati ptičjih zajedavcev so mu prinesli svetovni sloves

Večji del Brelihovega ornitološkega dela pa je bil povezan s ptičjimi zajedavci, zlasti perojedji (Mallophaga). Zunanji zajedavci so milimetrskih velikosti, zato je treba za njihovo preučevanje izdelati mikroskopske preparate. Za njihovo pripravo je Savo Brelih razvil lastno recepturo, ki omogoča izdelavo izjemno prosojnih preparatov, na katerih se odlično vidijo prav vse podrobnosti. Upravičeno jih občuduje svetovna strokovna javnost. Še posebno zahtevna je preparacija perojedov in uši, kjer je pri živalci, veliki dva do tri milimetre, treba odpreti želodec in izprati njegovo vsebino (pretežno ostanke perja), če želimo videti vse podrobnosti, potrebne za razlikovanje vrst. Z veliko mero potrpežljivosti in neizmerno natančnostjo je ustvaril študijsko zbirko 14.000 mikroskopskih preparatov perojedov (Mallophaga), 9.800 preparatov bolh (Siphonaptera) in čez 1.000 preparatov uši (Anoplura).

Naravovarstveno delo

Brelih pa ni bil dejaven le na področju zbiranja in preučevanja živali, pač pa se je že relativno kmalu zavedal, da je to svet, ki izginja. Že mlad se je družil z nestorji slovenske naravovarstvene misli, kakršen je bil dr. Stanko Beuk, prvopodpisani in pobudnik znamenite Spomenice iz leta 1920, na podlagi katere so prvič pri nas zavarovali kar nekaj vrst rastlin in živali, med njimi tudi ptic. Kasneje pa je nadaljeval njihovo pionirsko delo. Leta 1980 je skupaj z Janezom Gregorijem pripravil razstavo *Redke in ogrožene živalske vrste v Sloveniji*. V spremljajoči knjižici sta izdala seznam naših ogroženih in redkih živali ter prvi celovit pregled zakonodaje s področja varstva živalskih vrst v Sloveniji. Seznam obsega tudi veliko število ptic in je bil osnova za vse nadaljnje rdeče sezname, ki so se zvrstili na Slovenskem kot temeljni dokument varstva narave pri nas.

Za konec pa še Savova zgodba z etiopske odprave

S člani odprave se je v domovino vrnil tudi serval Pikec, ki so ga našli kot osirotelega mladiča. Po Brelihovih besedah še nikoli v življenju ni srečal tako ljubeznive, prijetne in zveste živali, kot je bil Pikec. V domovini pa se Pikec nikakor ni mogel privaditi na življenje v kletki ZOO Ljubljana in je njegovo zdravje hitro pešalo. Zato je izmenično prebival pri Brelihu in drugih članih odprave, vse do usodnega padca skozi okno. Ob klavni smrti Pikeca je Brelih zapisal naslednje: »Zamislil sem se nad usodo tega sina divjine. Hoteli smo mu dobro, pa smo ga vseeno pripeljali v trpljenje in smrt. Sam sem se odločil, da napake ne bom več ponovil. Razmislite o tem tudi vi!« Nauk, ki je ob različnih eksotičnih bitjih, ki jih ljudje danes gojimo po stanovanjih, še vedno aktualen! ●

3: Ptice so Savo Breliha zanimale zlasti s stališča njihovih zunanjih zajedavcev, še posebej perojedov (Mallophaga). Pegatkin perojed (*Goniodes numidae*; levo samec, desno samica), najden na pegatki (*Numida meleagris*) med raziskovalno odpravo po Etiopiji. foto: Tomi Trilar

4: Savo Brelih je bil vsestranski zoolog in po upokojitvi se je posvetil zlasti preučevanju največje skupine organizmov na Zemlji, hroščev. Njemu v čast je bilo poimenovanih tudi nekaj novo odkritih vrst žuželk, med njimi tudi endemični jamski hrošč iz snežniškega pogorja, *Prospelaobates brelihi* Polak & Bognolo, 2003. foto: Slavko Polak

5: Leta 1980 objavljena knjižica *Redke in ogrožene živalske vrste v Sloveniji* je eden prvih rdečih seznamov v Sloveniji.